

З ПРАКТИКИ СЛОВОВЖИВАННЯ. 5

ЧИ ПРАВИЛЬНО КАЗАТИ: «ЦЯ ПОРАДА МАЄ РАЦІЮ»?

Ні, не правильно. Чому? Тому, що мати рацію чи не мати рації може людина (люди). Слово *рація* може означати: «розумна підстава, обґрунтування чого-небудь» або «розрахунок, користь, вигода». Наприклад: *Була рація послухати поради; Шукайте рацію в його вчинках; Нема рації продавати яблука так дешево.* Якось у радіопередачі прозвучало таке застереження: «Нагадайте дітям про безпеку на залізниці. Це особливо має *рацію* зараз, весною». Слово *рація* тут недоречно. Слід було б сказати про *доцільність, необхідність* нагадування: «Це особливо *доцільно* (необхідно) зараз, весною». Стійке словосполучення *мати рацію* стосується замірів, дій, учинків людини, групи людей, колективу і має значення «бути правим, діяти, думати правильно, слухно»: Він *мав рацію*, застерігаючи від поїздки: нас не прийняли; Ти боїшся і *маєш рацію*, бо вже пізня година, а йти лісом.

БЛИЗЬКИЙ — **БЛИЖНІЙ**. Слова мають спільні й різні значення. Спільних значень два: 1) розташований на невеликій відстані: *близька хата* — *ближня хата*, *близький ліс* — *ближній ліс*. Але щодо популярного нині окреслення зарубіжжя треба вживати вислів *близьке зарубіжжя*. 2) який перебуває в прямих родинних стосунках з ким-небудь: *близька рідня* — *ближня рідня*. Словник за ред. Б. Грінченка фіксує вживання у Марка Вовчка вислову *ближні приятелі*, тобто «такі, що мають почуття симпатії, дружби один до одного, а також спільні ідеї, інтереси». Сьогодні ми скажемо в цьому випадку *близькі приятелі*.

Прикметник *близький* має ряд значень, яких не має *ближній*. Так, невелика часова віддаленість передається прикметником *близький*: *уже близька ніч, сонце близьке до заходу, близьке свято*. Ще *близький* — це «добре знаний, відомий, зрозумілий»: *Почув у голосі щось близьке, своє*; і «такий, який глибоко хвилює, безпосередньо стосується будь-кого»: *Інтереси дітей близькі матері*; про адекватний, реалістичний переклад теж кажуть *близький*: *переклад близький до оригіналу*.

ВИНЯТКОВО — **ВИКЛЮЧНО**. Замість того, щоб використовувати синонімічні прислівники на позначення високої міри ознаки — *винятково, дуже, надзвичайно*, зловживають штучно створеним словом *виключно*, пор. правильні словосполучення: *винятково (дуже, надзвичайно) уважний учень, винятково (дуже, надзвичайно) щастить* і неправильні: *виключно уважний учень, виключно щастить*.

У ролі частки бажано замість слова *виключно* вживати звичні слова *тільки, лише*, пор.: *Уміти говорити і то не лише_словами; Допомога надаватиметься тільки тим, хто перебуває за межею бідності*.

ВІДПОВІДНО ДО — **ЗГІДНО З**. Прийменник *відповідно* вживається з *родовим* відмінком іменника у сполученні з прийменником *до*: *відповідно до наказу, відповідно до змін, відповідно до програми*.

Увага! Прийменникової сполуки у *відповідності* в українській літературній мові немає — це калька з російського *в соответствии*.

Прийменникова сполука *згідно з* уживається з орудним відмінком іменника: *згідно з наказом, згідно з правилами*. Обидва складні прийменники *відповідно до* і *згідно з* — типові для офіційно-ділового стилю і можуть вільно взаємозамінюватись. Але треба уникати контамінації: форми *відповідно з, згідно до* — неправильні.

ВЛАСНИЙ — **ОСОБИСТИЙ** — **ОСОБОВИЙ**. Часто плутають значення цих слів, утворюючи неправильні словосполучення. В одній із радіореклам прозвучало навіть таке: *Вишні в особистому соку*. Так переклали журналісти з російської *Вишні в собственном соку*, а по-українському треба сказати: *Вишні у власному соку*. Правильні вислови: *маю власний будинок, маю власну думку, але подаю особистий приклад, бажаю щастя в особистому житті*; у діловій мові вживаємо словосполучення: *особова справа, особове посвідчення, особовий склад*; у граматиці є термін *особові займенники*.

Різний зміст мають вислови *власний автомобіль* («автомобіль, що є власністю певної особи, належний особі») і *особистий автомобіль* («визначений певній особі для

користування ним»); різні прикметники вживаємо з іменником *рахунок*: *особовий рахунок* — у банку, відрядження беруть — *за власний рахунок*, а зводять з кимось — *особисті рахунки*.

Синонімічними є вислови на зразок: дати щось комусь у *власні руки* і дати щось комусь *особисто в руки*; *з'явитися особисто* і розмовно-знижений *з'явитися власною персоною*.

ВТРАЧАТИ — ГУБИТИ. Дієслова синонімічні, часто взаємозамінні, як у фразеологізмі *втрачати / губити голову*. Пор.: *як хлопчик, що втратив голову; не з тих, що голову губить*.

Матеріальні речі, предмети звичайно *гублять*; переважає, особливо в розмовному стилі, така сполучуваність: *загубив олівця, загубив книжку, парасольку, шапку* і под.

Щодо певних якостей, то їх можна як *губити*, так і *втрачати*, наприклад: *губити / втрачати гідність; губити / втрачати сон, апетит, тепло, легкість, спокій*. Але в науковому стилі (медицина) доречним є тільки дієслово *втрачати*: *хворий втратив апетит, сон або втратив багато крові*.

Іменники на позначення часових понять *час, день, роки* сполучаються з обома дієсловами: *Старого любити — тільки дні губити; Не губи часу і не втрачай днів*. Із прислівниками *марно, даремно* сполучається спільнокореневе дієслово *витрачати*: *марно витрачати час: даремно витрачений час*.

Губити має ще значення «нищити», пор.: *не губи мене; в очі любить, а за очі губить*. У такому значенні дієслово *втрачати* не вживається.

ГУМАННИЙ — ГУМАНІСТИЧНИЙ — ГУМАНІТАРНИЙ. Ці три слова пов'язані з латинським словом *humanus* «людяний, людський» від *homo* «людина».

Прикметник *гуманний* найчастіше вживається для характеристики людяної у своїх діях, вчинках, ставленні до інших людей особи. Він, як правило, сполучається зі словами *люди, людина*, родовими назвами особи: *гуманні люди, гуманний приятель, гуманний командир*. Широко вживані в українській літературній мові вислови, в яких прикметник *гуманний* поєднується з абстрактними поняттями, передаючи зміст «пройнятий турботою про благо людини»: *гуманне завдання, гуманна мета, гуманний напрям науково-технічної революції, гуманне суспільство*.

Від іменників *гуманізм, гуманіст* утворюється прикметник *гуманістичний*, що також пов'язаний із турботою про благо, повагою до гідності людини, але не вживається для характеристики внутрішніх якостей людини. Неправильні вислови типу *гуманістичний вчинок, гуманістичний керівник*, де має вживатися прикметник *гуманний*. *Гуманістичний* частіше характеризує суспільно-політичну, ідеологічну сферу людської діяльності, масштабні соціальні явища. Звичайно цей прикметник сполучається з іменниками *ідеал, ідея, зміст, місія, діяльність, культура*.

Про суспільство, літературу загалом можна сказати, що вони *гуманні*, але про конкретний художній твір звичайно кажуть, що він *гуманістичний*. Усталеними і поширеними є вислови *гуманістичний характер (нафос) літератури, гуманістичний фінал поеми, гуманістичні ідеї*.

Гуманітарний — пов'язаний із суспільними науками, предметом дослідження яких є розвиток людського суспільства. До гуманітарних наук належать філософія, історія, філологія, право, мистецтвознавство, етнографія. У ХІХ ст. це значення ще не закріпилося за певною формою, тому в М. Драгоманова знаходимо вислів: *спеціаліст гуманних наук*. У сучасній літературній мові для характеристики сфери науки, освіти вживається тільки слово *гуманітарний*, і тому не можна сказати викладання *гуманістичних дисциплін*, а тільки *гуманітарних*.

Специфічною ознакою сьогодення стала *гуманітарна допомога* і відповідне словосполучення. Тобто фіксуємо вживання слова *гуманітарний* у значенні: «пройнятий гуманізмом, піклуванням про добробут людей, повагою до людської гідності». Таке значення, очевидно, поширилося під впливом багатозначного англійського слова *humanitarian*, що об'єднує в своєму тлумаченні зміст 1) гуманний; 2) гуманістичний; 3) гуманітарний. Цікаво, що в англійській мові одне із значень згаданого слова — «філантроп», тобто «той, хто займається доброчинністю, допомагає нужденним». Саме від

такого змісту — найкоротший шлях до слововживання *гуманітарна допомога*.

ДОМАГАТИСЯ — ДОБИВАТИСЯ — ДОСЯГАТИ. Перелічені дієслова називають волевиявлення людини, зусилля суспільства з метою одержання певного результату. Загальнолітературна норма з двох близьких за значенням синонімічних слів *домагатися* (пор. споріднене дієслово *могти*) і *добиватися* надає перевагу першому як стилістично нейтральному, однак багато важить усталена сполучуваність, пор.: *домагатися прав, волі, домагатися поліпшення успішності учнів, але добиватися високих урожаїв, добиватися завершення будівництва, добиватися слова від когось* і под.

Досягти активно сполучається з абстрактними словами, найменуваннями різноманітних понять типу *культура (наука, галузь, торгівля* і под.) *досягла розвитку*. Воно характеризує також діяльність окремої особи (осіб): *учений досягнув поставленої мети, автор досягнув значної майстерності*. Як правило, це дієслово виступає у формі доконаного виду, тобто вказує на завершений процес. Найчастіше воно сполучається зі словами *мета, результат* або їхніми синонімами. *Добиватися*, як правило, передбачає поєднання зі словами конкретної семантики. Стилістично це дієслово відзначається розмовністю. Напр., у контексті *Кожна людина повинна знати тисячолітню історію і культуру своїх предків, їх мову. Як цього добитися? Образно кажучи, треба «занурити» людину в національне середовище, яке повинно бути для неї природним* (з журн.) замість *добитися* варто було б використати дієслово *досягти*.

ЗБІГАТИСЯ — СПІВПАДАТИ. Слово *співпадати* не тільки часто звучить в усних стилях, на нього натрапляємо і в письмових текстах. Однак в українській літературній мові таке утворення вважається порушенням норми. Це калька з російського — *совпадать*. Йому в українській мові відповідає дієслово *збігатися*. Воно має такі відтінки значень: «відбуватися одночасно» — *збігаються такти, збігається з ювілеєм, події збіглися, «бути однаковим»* — *збігаються думки, погляди* і под.; «мати той самий напрям, місцезнаходження» — *кордони збігаються, напрямки збігаються*.

ОБОПІЛЬНИЙ — ВЗАЄМНИЙ. Слова взаємозамінні, мають значення «спільний для обох сторін». Характерна сполучуваність: *за взаємною / обопільною згодою; обопільне / взаємне бажання; взаємна / обопільна приязнь (ненависть, допомога)* і под. Слово *обопільний* характерніше для книжних стилів, особливо офіційно-ділового.

У складних словах уживається частина *взаємо-*: *взаємовигідний, взаємовиручка, взаємовідносини, взаємовплив*.

Треба розрізняти за значенням слова *взаємовідносини* і *взаємовідношення*. *Взаємовідносини* — це «взаємини». Наприклад: *національні взаємовідносини, взаємовідносини між людьми* і под. *Взаємовідношення* — це «прояв певних взаємопов'язаних дій, явищ» і под. Скажімо, *взаємовідношення громадської думки і правосуддя; взаємовідношення нервової системи і залоз внутрішньої секреції*.

ПРЕЗЕНТАЦІЯ — РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ. Ці іншомовні слова досить часто вживаються у мові сучасних засобів масової інформації, у книжних текстах, та й у розмові чуємо *презентація книжки, презентація ліцею, презентація виставки* і навіть *презентація конференції*. Ще донедавна модне іншомовне слово в Словнику української мови (в 11 томах) тлумачилося лише як фінансовий термін «пред'явлення до відшкодування, виплати грошового документа», пор. там само *презентант* — «пред'явник якогось грошового документа (векселя та ін.)». Обидва слова споріднені з латинським *praesento* «передаю, вручаю»; звідси й відоме *презент* — «подарунок», пор.: — *Оце презент. А я, по правді кажучи, й не сподівався. — Знали, чим заманити, — книгами... — обняв Тарас господаря*. (Вас. Шевчук).

Тим часом *презентація* набуло значення «урочисте представлення», «свято», «відкриття» і розширило свою сполучуваність з іменниковими назвами, позначаючи разом святкову подію, урочисте відкриття, представлення чого-небудь, напр., *виставки, видання, книжки, збірки письменника, гімназії, клубу, вищої школи підприємців* тощо. Через *презентацію* широко інформують про певне явище, подію, факт. Найчастіша сполучуваність:

відбулася (відбудеться) презентація. Отож це слово не має зв'язку з *презентувати* — «дарувати», «підносити дари, подарунки», але виявляє зв'язок з *репрезентувати* — «представляти», *репрезентація* — «представництво». Вони споріднені з латинським *representatio* — «наочне зображення».

Слова *репрезентувати*, *репрезентант*, *репрезентантка* були відомі в українській літературній мові XIX і початку XX століть. Знаходимо їх у творах М. Коцюбинського, О. Кобилянської, Г. Хоткевича, І. Франка, Б. Грінченка, М. Драгоманова, В. Еллана. *Репрезентувати* означає «виступати представником когось, чогось», «відбивати виразні особливості чогось», «виражати погляди когось», наприклад: *Літературна мова, мова школи, церкви, уряду і письменства робиться справді репрезентанткою національної єдності* (І. Франко); *Признай по щирості, Олексю, він є добрим репрезентантом своєї народності* (О. Кобилянська).

Очевидно, під впливом поширених тепер презентацій плутають дієслова і замість *репрезентувати* (представляти) вживають часом *презентувати*, напр.: *Творчість художника презентувала тогочасне образотворче мистецтво* (з газети). Пор. правильне слововживання: *збірка репрезентує українську книжку на міжнародній виставці; газета репрезентує інтереси дебютантів, гідно репрезентувати свою країну, виставлені полотна репрезентують сорокарічну творчу роботу митця*. Частіше це дієслово вимагає після себе знахідного відмінка (кого? що?), але вживається також із давальним, подібно до дієслова *представляти* (кого — що, кому — чому). Напр.: *Народ виділяє зсеред себе здібніших людей, які репрезентують його іншим народам, світові* (Р. Іваничук).

Отже, не плутаймо слова *репрезентувати* і *презентувати*.

ПРИВОДИТИ — ПРИЗВОДИТИ. У заяві Міністерства закордонних справ України несподівано прозвучало:

Україна вітає будь-які дії, що можуть призвести до встановлення миру в Придністров'ї. Дієслово *призвести* в цьому разі вжито не на місці, бо воно обов'язково передбачає ситуацію, коли якісь дії спричинюють негативні наслідки, на що вказує типова сполучуваність типу *призводити до гріха, до неприємностей, до катастроф, до зниження ефективності виробництва, до втрат хліба*.

У наведеній вище фразі замість дієслова *призводити* треба було вжити слово *сприятимуть*: *Україна вітає будь-які дії, що сприятимуть встановленню миру в Придністров'ї*. Можлива також фраза з дієсловом *приводити* (до чогось).

Приводити і *призводити* — дієслова-пароніми, які потребують розрізнення. *Приводити до чогось* — «зумовлювати, спричинювати що-небудь», напр.: *їхня діяльність привела до збільшення випуску товарів*. *Призводити до чогось* — це спричинювати, як правило, негативні наслідки.

РОЗДАВАТИСЯ — ЛУНАТИ. Чи може *роздаватися* голос? Усі значні дореволюційні словники української мови, крім «Малорусько-українського словника» Є. Желехівського та С. Недільського, не подають такого значення *роздаватися*. Нема такого і в російсько-українських словниках 1937 та 1968 років. Увів його до свого реєстру Українсько-російський словник (УРС, 1953-1963) на підставі даних лексичної картотеки Інституту української мови НАН України, яка засвідчує таке вживання у багатьох письменників, наприклад, в Івана Франка, Панаса Мирного, Івана Микитенка, Григорія Тютюнника.

Очевидно, це слово активізувалося в мовній практиці під впливом російської мови та українського просторіччя, тому варто прислухатися до більшості лексикографів і російське *раздавался голос* перекладати як: *розлягався, лунав, розлинався, чувся, розтинався, розкотувався* та ін. Наприклад: *одразу розітнувся крик, луна розлягається в лісі; за вікном розкотився грім; по хаті розкотився гучний бас; знов зозулі голос чути в лісі; лунають (чути) голоси незадоволених постановою та ін.*

УЯВА — УЯВЛЕННЯ. Сплутування значень цих іменників призводить до змістових помилок, напр., у реченні *У мене є тепер чітка уява про Євросоюз* треба було вжити слово *уявлення*. *Уявлення* — це «поняття, розуміння, знання», що впливає з попереднього досвіду.

Уявлення звичайно вимагає після себе форми іменника з прийменником *про* або прикметникового означення: *Туманне уявлення про майбутню професію*. Слово *уява*, як правило, сполучається з означенням типу *багата уява, дитяча уява*. Синонімом до названого іменника виступає слово *фантазія*.

ЯВЛЯЄТЬСЯ — Є. Дієслово *являтися* — синонім до спільнокореневого префіксального дієслова *з'являтися* — вживається переважно в розмовному стилі: *Ніколи не являється вчасно*. Можливе у художній мові, пор.: *Чого являєшся мені у сні? У функції дієслова-зв'язки — не вживається*. Під впливом російської мови, де однозвучне дієслово виконує роль зв'язки, воно часто-густо використовується помилково у такому контексті: *Він являється призвідцею; Вибух являється першопрчиною*. Такі слововживання неправильні.

Українською мовою кажемо: *Він є призвідцею. Вибух — це першопрчина*.

ПОЗЕМ. В інтерв'ю українця з діаспори прозвучало: *Це людина непересічного позему*. Позем — «горизонт», *поземний* — «горизонтальний»; у переносному вживанні так само, як і слово *горизонт*, точніше *горизонти*, означає «кругозір, круговид», отож *людина непересічного позему* — це «людина непересічного кругозору, круговиду, людина виняткова, неординарна».

ПЛЕЯДА — «група видатних людей, пов'язаних спільністю поглядів, завдань» або «група людей за якоюсь спільною ознакою». Саме слово походить від назви скупчення зірок Плеяди (множина), яка ще зветься *Квочка* або *Волосожар*. Цікавий такий факт: *Плеяди не належать до найяскравіших об'єктів зоряного неба, хоч у мовознавчих та інших неастрономічних працях вони стійко іменуються сузір'ям, насправді це лише невеличке зоряне скупчення в сузір'ї Тельця* (Наука і культура).

Вибір цієї назви для позначення групи людей засвідчується ще давньою грецькою традицією, де існував міф про сімох дочок Атласа і Океаніди. Пізніше *плеядою* називали товариство із семи старогрецьких філософів. Згодом значення кількості втратилося. В історії української культури назва *плеяда* пов'язана з іменами Лесі Українки, В. Самійленка, М. Обачного (брата Лесі Українки), Грицька Григоренка (О. Судовщикової) та ін., що утворили у 80-90-ті роки ХІХ ст. літературний гурток української молоді.

ПОСВІТ — у словнику Б. Грінченка слово пояснюється як «світло», «вогонь». У художній літературі відбито й таке значення: «освітлення, відблиск світла, проміння». Та ось сучасний письменник-етнограф Василь Скуратівський звертається до цієї назви як мовного знака української народної культури: *посвіт* «ритуальний вогонь, урочисто запалений на печатках осені, який мав зберігатися в оселі аж до весни». Отже, *посвіт* набував значення родинного вогнища, продовження родовідних традицій, був оберегом у хліборобських обрядах.

ПРІОРИТЕТ, але **ПРИВІЛЕЙ**. *Пріоритет* — слово іншомовного походження, що означає «першість у чомусь», «переважне право, переважне значення чогось». Уживається також у множині, пор.: *Надаємо пріоритет екологічним програмам; В останній рік навчання важливо визначити пріоритети*.

Запозичені слова типу *приватний, привілей, призма, прима* пишуться з *и* після *р* (за правилом дев'ятки *и* пишеться після *д, т, з, с, ц, ж (дж), ч, ш, р* перед наступним приголосним, але в слові *пріоритет* наступний голосний *о*, тому після першого *р* треба писати */*).

Нові запозичення в українській мові *брифінг, маркетинг, моніторинг, холдинг, кікбоксинг, реципієнт* щодо написання *и* — *і* відповідають згаданому правилу дев'ятки.

ВОДІЙ чи **ШОФЕР**. Досить часто ці слова вживаються як рівнозначні і взаємозамінні. Можна сказати *водій таксі* і *шофер таксі, водій автомашини* і *шофер автомашини*. Ось приклад із художнього тексту, де вдало використано обидва синоніми: *Бригадир, зрадивши, сказав, що зоставляє Єлку стерегти машину, а сам з водієм, в компанії з іншими шоферами... одразу подалися кудись у бік міста* (О. Гончар). Але все ж таки різниця у значенні і вживанні цих слів існує.

Водій — це загальна офіційна назва людини, що керує транспортними засобами чи

якимись рухомими машинами, механізмами, агрегатами. За своїм походженням це досить давнє слово: «людина, що вказує шлях кому-небудь», тобто «той, хто веде кудись». СУМ виділяє два значення слова водій: 1) «той, хто водить машину, керує нею; шофер»; 2) переносне (хоч насправді було колись первісним значенням слова) «той, хто вказує шлях кому-небудь; керманич».

Отже, основне значення слова *водій* в сучасній українській мові «людина, що пройшла спеціальну підготовку і керує автомобілем, автобусом, тролейбусом, трамваем і т. ін.», напр.: *Водій пригальмував мотоцикла* (О. Гончар). Вживається у складній назві професії: *механік-водій* (трактора, танка), напр.: *День народження нової машини з нетерпінням очікують всі — від головного конструктора до механіка-водія* (з журн.). Активно фігурує в офіційно-діловій мові, в різних службових документах — інструкціях, офіційних оголошеннях, посвідченнях на право водіння автотранспорту та ін.

На відміну від слова *водій*, що має узагальненіше, ширше значення, синонімічне йому *шофер* має вужче значення «водій автомобіля»: *Взявши перший автомобіль, який трапився по дорозі, я звелів шоферові знати, скільки дозволяється законом* (В. Винниченко). *Водія мотоцикла, трамвая, комбайна* чи якогось іншого рухомого механізму шофером, звичайно, не називають.

Слово *шофер* — досить недавнє запозичення з французької мови (початок ХХ століття, коли з'явилися і почали поширюватися автомобілі). Звідси — і постійний наголос у слові: *шофёр, шофёра, шофёром* і т. ін.

Отже, в сучасній українській мові *шофер* — це назва тільки водія автомобіля, водія-професіонала, тобто назва людини за професією. Людину, яка водить тільки власний автомобіль, шофером не називають, оскільки вона не професійний автомобіліст. Коли застосовують назву *шофер* для непрофесійного водія, вдаються до словоскладання: *шофер-любитель*.

Хоч і синонімічні, але не тотожні слова *водій* і *шофер* не скрізь можуть бути взаємозамінними.

ЗАРАЗ ЧОТИРИ ГОДИНИ чи ЗАРАЗ ЧЕТВЕРТА ГОДИНА?

Називання часу порядковими числівниками — звичне явище для української літературної мови: *зараз рівно п'ята, зустрінемось о четвертій*.

Називання часу такими формами сягає глибокої давнини. Історичний словник української мови за редакцією Є. Тимченка датує їх XII-XIII ст., тобто вони вживалися ще в давньоруський період. У російській мові закріпилася форма з кількісними числівниками: *сейчас пять часов, встретимся в четыре*. Зазначимо, що у творах російських письменників ХІХ століття ще знаходимо у цій функції і порядкові форми.

В українській літературній мові (як і в білоруській) збереглася форма із порядковим числівником. Це фіксують твори письменників, словники, порадики, частково граматики. Але під впливом російської мови порядкові словоформи почали витіснятися. Тому в період відродження призабутих форм порядкова конструкція почала сприйматися для багатьох як нова.

Прихильники кожної з форм найменування часу шукають додаткових аргументів. Ми відстоюємо для офіційного, інформативного стилю конструкцію з порядковим числівником типу: *П'ята година сімнадцять хвилин*. Це логічна відповідь на запитання у формі *Котра година?* Ні про вік дитини (людини), ні про вартість книжки такого запитання (з *котрий*) немає.

А чому ми не говоримо: *П'ята година сімнадцята хвилина*? Спробуймо назвати позначені цифрами години й хвилини: *5.45, 7.15, 20.50, 21.48* і под. На першому місці стоїть назва годин (як основна інформація), а потім додається інформація про хвилини, тобто передається такий зміст: «Зараз п'ята година і ще сорок п'ять хвилин». Години змінюються через кожні 60 хвилин, а позначення хвилин залишається тим самим.

Виразу типу *Пішла шоста година* в українській літературній мові немає, хоча це дієслово є в конструкції *пішов третій рік*. Відповідник російської конструкції *седьмой час* —

український вислів *початок сьомої*.

На підтримку порядкового числівника в часових конструкціях виступає й така додаткова інформація: за формами типу *сьома п'ятнадцять* відразу видно, що йдеться про час, а не про якусь іншу кількість (наприклад, *сім п'ятнадцять* — про вартість книжки).

НА СЕМІНАРІ-НАРАДІ чи НА СЕМІНАР-НАРАДІ?

Слово *семінар-нарада* складається з двох іменників. Другий іменник — прикладка, що пояснює слово *семінар* (йдеться про семінар, на якому не тільки навчаються, а й обмінюються досвідом, розв'язують якісь питання). У цих випадках при відмінюванні обидві частини зазнають змін: *семінар-нарада, семінару-наради, семінаром-нарадою* і т. д., пор. *ще народ-титан, народу-титана, народом-титаном, дівчина-красуня, дівчині-красуні, дівчиною-красунею, хлопець-богатыр, хлопця-богатиря, хлопцем-богатирем, хата-читальня, хати-читальні, хатою-читальнею, мати-героїня, матері-героїні, матір'ю-героїнею* і под.

Два узгоджувані іменники можуть поєднуватися й так, що другий не пояснює першого (тобто не є прикладкою), а разом із ним передає єдине поняття: *генерал-майор*. У цьому разі маємо складне слово, в якому змінюється лише друга частина: *генерал-майора, генерал-майорові (майору), генерал-майором, генерал-полковник, генерал-полковника, генерал-полковником, кіловат-година, кіловат-години, кіловат-годиною, кілограм-молекула, кілограм-молекули, кілограм-молекулою, кіловольт-ампер, кіловольт-ампера, кіловольт-ампером, мегават-година, мегават-години, мегават-годиною, метан-аналізатор; метан-аналізатора, метан-аналізатором, рефлекс-камера, рефлекс-камери, рефлекс-камерою*.

У слові *плащ-дощовик* відмінюємо обидві частини, бо другий компонент {*дощовик*} — прикладка: *плаща-дощовика, плащем-дощовиком* і т. д. А от *плащ-намет* передає певне цілісне поняття, у нього другий компонент (*намет*) не є прикладкою, це частина одного слова. Тому при відмінюванні перший компонент лишається без змін: *плащ-намету, плащ-наметом* і т. ін.

СІЗІФІВ чи СІЗІФОВИЙ?

Усім відомий вислів *сізіфова праця* (або ще *сізіфів труд*), тобто «безплідна, важка, нескінченна, а то й зовсім непотрібна праця». Словосполучення рівноцінне іншому — *праця Сізіфа*, так само утворюється, як *батькова праця (батьків труд) — праця (труд) батька*.

Іноді можна почути й *сізіфовий, батьковий*. Чи правильно це? Ні, неправильно. *Сізіфів, батьків* — присвійні прикметники, вони вказують на належність чого-небудь певній особі: *праця (труд) належить Сізіфові (батькові)*, пор.: *батьків портфель — портфель батька*.

А суфікс *-овий* указує лише на відношення до якогось матеріалу або взагалі на певну ознаку за її джерелом: *березовий, вербовий, паперовий, світловий, вітровий, казковий, святковий, службовий* та ін.

Отже, правильні вислови *сізіфова праця (сізіфів труд), батькова праця (батьків труд)*.

(Світлана Бирик, Наталя Дужик, Катерина Ленець, Надія Сологуб, Олена Тодор, Сергій Чемеркін)